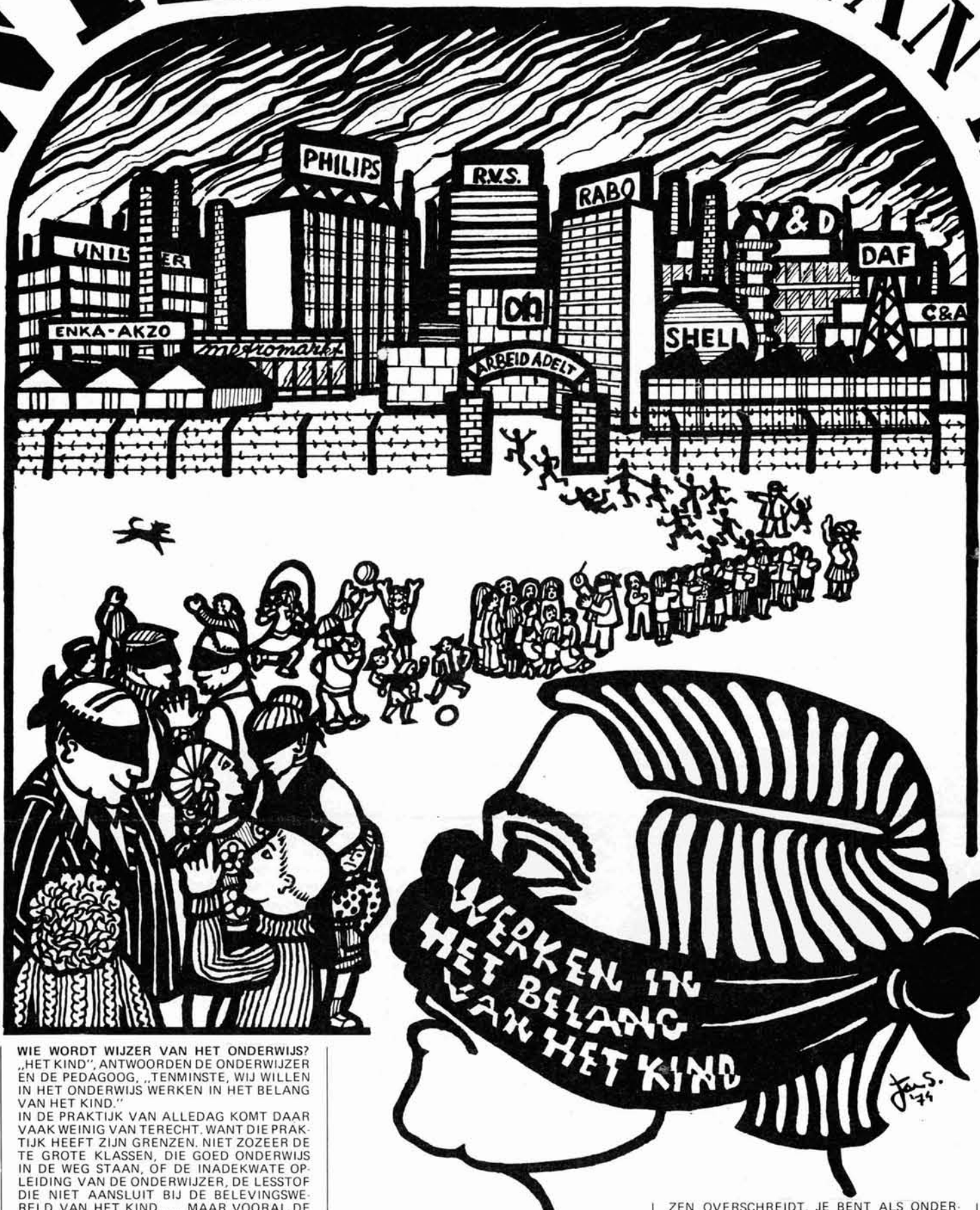

WIE WORDT WIJZER VAN HET ONDERWIJS

WIE WORDT WIJZER VAN HET ONDERWIJS? „HET KIND“. ANTWOORDEN DE ONDERWIJZER EN DE PEDAGOOG. „TENMINSTE, WIJ WILLEN IN HET ONDERWIJS WERKEN IN HET BELANG VAN HET KIND.“

IN DE PRAKTIJK VAN ALLEDAG KOMT DAAR VAAK WEINIG VAN TERECHT. WANT DIE PRAKTIJK HEEFT ZIJN GRENZEN. NIET ZOZEER DE TE GROTE KLASSEN, DIE GOED ONDERWIJS IN DE WEG STAAN, OF DE INADEKWATE OPLEIDING VAN DE ONDERWIJZER, DE LESSTOF DIE NIET AANSLUIT BIJ DE BELEVINGSWERELD VAN HET KIND... MAAR VOORAL DE TWEE HOOFDTAKEN DIE HET ONDERWIJS TE VERVULLEN HEEFT IN ONZE (KAPITALISTISCHE) MAATSCHAPPIJ. DAT ZIJN: DE KINDEREN DE VAARDIGHEDEN AANLEREN DIE ZE STRAKS NODIG HEBBEN IN HET ARBEIDS-PROCES - DE KWALIFICATIEFUNKTIE; EN DE KINDEREN AANPRATEN, DAT ZE DIK TEVREDEN MOGEN ZIJN MET HET WERK WAT ZE TE DOEN KRIJGEN EN HET LOON DAT ZE VOOR DAT WERK ONTVANGEN - DE IDENTIFICATIEFUNKTIE.

ZO IS HET NU EN ZO WAS HET VROEGER: TOEN, AAN HET BEGIN VAN DE INDUSTRIËLE REVOLUTIE, HET WERK IN DE FABRIEKEN DOOR ONGESCHOOIDE ARBEIDERS GEDAAN KON WORDEN, KREGEN DE KINDEREN, DIE AL VROEG IN DE FABRIEK TERECHT KWAMEN, HELEMAAL GEEN ONDERWIJS; PAS TOEN HET WERK INGEWIKKELDER WERD, WERDEN ER VOOR DIE KINDEREN SCHOLEN OPGERICHT. NIET IN HET BELANG VAN DIE KINDEREN, MAAR OM EEN GROEIEND RENDEMENT VAN DE FABRIEKEN TE BEWERKEN. ZO IS ELKE VERANDERING IN HET ONDERWIJS, DIE OP GROTE SCHAAL DOORGEVOERD WERD, NIET IETS GEWEEST WAT DOOR WELDENKEN

DE WETENSCHAPPERS OF POLITICI UITGE-
PLOZEN IS; VERNIEUWINGEN IN HET ONDER-
WIJS ZIJN STEEDS OPGEROEPEEN DOOR HET
IN GEBRUIK NEMEN VAN NIEUWE SNELLERE
MACHINES OF MANIEREN VAN PRODUCEREN,
DIE VAN DE ARBEIDERS EISTEN DAT ZE
MEER KENDEN.

IN HET ONDERWIJS WERKEN IN HET BELANG
VAN DE KINDEREN, ZOU BETEKENEN DAT JE
ZE VOORLICHT OVER DE SITUATIE WAAR ZE
DADELIJK IN TERECHT KOMEN, ALS ZE GAAN
WERKEN;
OVER HOE DE EEUWEN DOOR MENSEN DIE
UITGEBUIT WERDEN, DIE MOESTEN WERKEN
VOOR ANDEREN, ZICH DAARTEGEN VERZET
HEBBEN; OVER HOE DAT VERZET ER VAN-
DAAG DE DAG UITZIET; OVER HOE ZE DAAR
STRAKS ZELF AANMEE KUNNEN DOEN, VOOR
EEN DERGELIJK ONDERWIJS BEN JE NIET OP-
GELEID. EN JE KUNT NIET UITLEGGEN WAT
JE ZELF NIET BEGRIJPT. DUS ZUL JE, SAMEN
MET JE KOLLEGA'S, MOETEN STUDEREN OP
DEZE ZAKEN EN OP DE BESTE MANIER OM
ZE BIJ DE KINDEREN OVER TE BRENGEN.
ALS JE DIT ONDERWIJS WILT GAAN GEVEN
ZUL JE AL VLUG MERKEN DAT JE DE GREN-

ZEN OVERSCHREIDT. JE BENT ALS ONDER-
WIJZER IMMERS LOONAFHANKELIJK. DAT
WIL ZEGGEN, DAT ZE JE KUNNEN ONTSLAAN,
ALS JE NIET DOET WAT ER VAN JE VERWACHT
WORDT. DAAROM IS HET BELANGRIJK, DAT
JE SAMEN MET ANDERE ONDERWIJZERS EN
LEERKRACHTEN VIA DE VAKBOND HET
RECHT BEVECHT OM DIT SOORT ONDERWIJS
TE KUNNEN BLIJVEN GEVEN.

MAAR ALS DE SCHOOL VERANDERT IS, IS DE
MAATSCHAPPIJ DAT NOG NIET. DE SCHOOL IS
MAAR EEN BEPERKT DEEL VAN DE MAAT-
SCHAPPIJ. EN DE SCHOOL IS OOK NIET DE
ENIGE PLAATS WAAR GEWERKT WORDT AAN
DE VERANDERING VAN DE MAATSCHAPPIJ:
IN DE FABRIEKEN, IN DE WIJKEN, OP HET
PLATTE LAND, OVERAL ZIJN MENSEN BEZIG
OM TE VECHTEN VOOR EEN RECHTVAARDI-
GER MAATSCHAPPIJ. HET IS BELANGRIJK
DAT DE ONDERWIJSOPPOSITIE KONTAKTEN
ZOEKT MET DIE STRIJD AAN DE BASIS, ZO-
DAT ER EEN STERK FRONT ONTSTAAT.
DEZE EN ANDERE ZAKEN KOMEN AAN DE
ORDE IN WIE WORDT WIJZER VAN HET ON-
DERWIJS?

EEN VOORSTELLING VAN PROLOOG, WILLEM-
STRAAT 72, EINDHOVEN. TEL. 040-510236.

EEN DISKUSSIEPRO- GRAMMA OVER SCHOLEN EN MAATSCHAPPIJ.

Onderwijsvernieuwing: de staat wikt en het kapitaal beschikt

Een onderwijzer aan het woord: „Ik heb het best als onderwijzer. Lekker lange vakanties, goed salaris — minder dan bij het voortgezet onderwijs, maar vergeleken bij vroeger best redelijk — goed pensioen. Nee, dat's allemaal keurig. Op school is het trouwens ook beter dan vroeger. Dat autoritaire is eraf. De kinderen hoeven niet meer te gaan staan als je binnenkomt. We houden kringgesprekken. We hebben een gezellig team, goed sfeertje. Tegen het hoofd zeggen we jij en jou. Je moet je natuurlijk wel houden aan leerplan en inspecteur. En die inspecteur is knap lastig. Maar het hoofd is daartegenover erg joviaal; ja, als het puntje bij paaltje komt is hij natuurlijk wel verantwoordelijk, en dat laat ie af en toe merken ook. Maar al met al best aardig hoor; ik ben blij dat ik niet in het lager beroepsonderwijs zit. Ik zou daar niet tegen kunnen, dat drill-achtige en die onzekerheid als leraar. Waar we nog wel mee zitten is die grote klassen. Ja, het maximum is wel omlaag, maar dat haalt voor Keessie niks uit. Voor hem heb ik toch geen extra tijd. In 1971 heb ik nog meegedemonstreerd voor kleinere klassen. De minister was er toen ook. Die man vond die demonstratie een erkenning van zijn beleid, nou vraag ik je. Dat ze dat nou niet zien in Den Haag; iedereen heeft toch recht op goed onderwijs. En zij maar bezuinigen, en het onderwijs maar devalueren, om dat woord maar eens te gebruiken. Naar ons wordt niet geluisterd! En staken mag je ook al niet, dat's het nadeel van de ambtenaren-status. Nou ja, nu zit er een ander als minister, misschien wordt dat wel wat!”

Dat is maar zeer de vraag, mijnheer de onderwijzer. Of er nu een progressieve of een conservatieve regering zit, er moet bezuinigd worden op het onderwijs. Niet dat de staat, de overheid niet voldoende centen zou hebben voor de scholen. Maar de manier waarop ze het geld verdeelt wordt in sterke mate bepaald door het feit dat wij in een kapitalistische maatschappij leven, waarin de staat niet een onafhankelijk, autonoom apparaat is dat het „algemeen belang” dient. Zij dient de heersende machtsgroepen in de samenleving. Daar heb je Proloog weer met die linkse praat, zult U zeggen. Dat is waar, maar we gaan het een beetje duidelijker proberen te zeggen.

WIE BETAALT HET ONDERWIJS?

Onze maatschappij is een kapitalistische, d.w.z. gebaseerd op een economisch systeem, dat draait bij de gratie van het voortdurend vergroten van de meerwaarde. Meerwaarde is — in geld uitge-

voorzieningen, waarvoor het geld door de werkende klasse zelf is bijeengebracht. En tenslotte controleert, organiseert, reguleert en financiert dit apparaat ook het onderwijs.

EN WIE PROFITEERT ERVAN?

Wat is de bedoeling van het onderwijs? Jonge mensen voorbereiden op hun latere maatschappelijke taak in de kapitalistische maatschappij, en wel zó, dat die maatschappij kan blijven draaien zoals ie draait. Dat betekent ten eerste het leren van algemene en vakkennis en ten tweede leren dat het kapitalisme goed is en moet blijven. Het eerste noemen we het aanbrengen van vak-kwaliteiten oftewel de kwalificatie-functie, het tweede noemen we het proces van vereenzelviging met de kapitalistische ideologie, oftewel ideologische identificatie. Wanneer wordt er onderwijs gegeven?

Het is precies honderd jaar geleden dat kinderarbeid verboden werd bij de wet. Daarvoor gingen de kinderen van de arbeiders niet naar school maar al zeer jong naar de fabriek. En omdat er na het uitvaardigen van het „Kinderwetje van Van Houten” geen enkele controle op de uitvoering van die wet was, duurde het nog tot in de 20ste eeuw dat kinderen op grote schaal in het arbeidsproces ingeschakeld werden. Wat die kinderen verdienden hadden hun ouders hard nodig om de honger uit het gezin te houden. Vanaf 1900 kwam daar verandering in. De behoefte van de baazen aan beter geschoolde arbeidskrachten en de strijd van de georganiseerde arbeidersbeweging zorgden ervoor dat in dat jaar de algemene leerplicht uitgevaardigd werd.

drukt — dat deel van wat de arbeiders produceren, dat zij zelf niet in handen krijgen, maar dat toegeëigend wordt door de kapitalist, de bezitter van de middelen om te produceren. Dit economisch systeem verdeelt de mensen die deel uitmaken van de samenleving in twee klassen: De klasse die de produktiemiddelen, de kapitaal-goederen bezit zoals: machines, fabrieken, grond, grondstoffen. Zij heeft door dit bezit ook macht. Wij noemen haar de heersende klasse.

Daartegenover staat de klasse van mensen die niets anders bezitten dan hun arbeidskracht, die zij verkopen aan de kapitalist in ruil voor loon. Dit noemen we de klasse van loonafhankelijken, de proletariërs, verreweg de grootste groep. Maar: de fabrieken worden gebouwd door arbeiders; de machines worden gemaakt door arbeiders; de stenen voor de fabrieken worden gebakken door arbeiders; het metaal voor de machines wordt gesmolten door arbeiders; de grondstoffen worden gedolven door arbeiders en de grond is niet van nature het bezit van een kleine groep.

Als je het zo bekijkt wordt de klasse van de werkende mensen als totaal sterk onderbetaald en bestolen. De mensen die in de onderontwikkelde landen van de zogenaamde „Derde Wereld” wonen zijn er nog slechter aan toe; de astronomische rijkdommen die hen ontstolen worden en al ontstolen zijn, vergroten de bezittingen van de heersende klasse hier, terwijl ze daar slechts armoede, honger en onderontwikkeling voortbrengen. De heersende klasse zal zich in allerlei bochten wringen om te zorgen dat deze tegenstellingen zo min mogelijk in het oog springen. Daarom bestaat de staat. Een apparaat dat schijnbaar boven de klassen staat, maar dat in werkelijkheid tot taak heeft te zorgen dat het streven naar meerwaarde geen duimbreed in de weg geleid wordt. Het moet de rust en orde bewaren met politie en leger. Het beheert en regelt de sociale

Dat hangt in de loop van de ontwikkeling van het kapitalisme af van de behoeften van „de” maatschappij. Om dat te verduidelijken duiken we even in de geschiedenis.

In het begin van de 19de eeuw was er voor de kinderen van de armste bevolkingslagen en paupers alleen maar onderwijs om het tuig van de straat te houden en de kindertjes discipline en gehoorzaamheid bij te brengen. Bij de uitreiking van de „diploma's” van zo'n „armenschool” in 1832 sprak een hooggeplaatste de volgende historische woorden: „Om U te beveiligen, meer vermogens, moet men onze en uw armenschoolen, dat is kweekscholen tot pligt en orde, voorstaan, handhaven, helpen en ondersteunen. Leezen moeten de armen leren; omdat zij anders uw wil niet kunnen verstaan, hun pligt niet kennen; geen reglementen voor hun gedrag nagaan, geen goed en stichtelijk gezang leren. De eenige wetenschap die hun onderwezen wordt is de leer van hun afhankelijkheid en dienstvaardigheid; het is de kennis, om orde en rust te bewaren; en hunnen stadgenooten, vaderland en vorst ten nut te zijn; het is de wetenschap, dat ieder zijn plaats in de Maatschappij moet bewaren...”

In de tweede helft van de 19de eeuw begon de burgerij de industriële ontwikkeling te bevorderen met het opgepopte handelskapitaal van de eeuwen daarvoor. En toen hadden ze wel degelijk geschoolde lieden nodig, omdat ze anders arbeiders uit Engeland moesten halen. Toen piepte de burgerij wel anders. De arbeiders werden vergeleken met de „honigbijen” van het kapitalisme en de pleidooien voor de „verheffing van den werkenden” waren niet van de lucht: „Verhef de arbeider, opdat de couponschaar (van de dividenden) blijve knippen!”

De staat ging vanaf die periode zich intensiever bemoeien met het onderwijs, en na de strijd te-

gen de kinderarbeid kwam er in 1900 de leerplichtwet, in 1919 de wet op het nijverheidsonderwijs en in 1920 de zoveelste lager onderwijs-wet. Ook in onze maatschappij is de functie van de leraar niet veranderd: de eisen zijn hoger, algemener; de school is ingewikkelder. Maar de leraar kwalificeert en identificeert nog steeds.

GOEDKOOP EN EFFICIËNT

Maar wie zal dat nou allemaal betalen? De staat, van onze belastingcentjes, is daarop het antwoord. Voor de loonafhankelijke, werkende mensen betekent dat dat zij een deel van hun loon aan de staat afstaan in de vorm van belastingen. Over de verdeling van dat geld door de staat hebben ze eigenlijk niks meer te zeggen, behalve eens in de vier jaar. Voor de bedrijven is de belasting het inhouden van een deel van de meerwaarde, dat anders gebruikt zou worden voor het bouwen van nieuwe fabriekshallen of het uitbreiden van het machinepark. Het bedrijfsleven heeft veel meer te zeggen over de verdeling van die centen. En het heeft er belang bij dat een groot deel van dat geld weer terugvloeit naar de produktieve sector, zodat de meerwaarde (totaal gezien over het hele land) toch weer omhoog gaat. Hoe gaat dat in zijn werk met die uitgaven voor het onderwijs? Wel, uitgaven voor schoolgebouwen, televisies, boeken, teachingmachines, overhead-projectoren, vloeien allemaal weer terug naar het bedrijfsleven. Maar uitgaven voor lerarenopleidingen, voor de salarissen van onderwijzers niet! Dat zijn onproduktieve kosten, voor de onproduktieve arbeid van de leraar en onderwijzer. Dit schrijven we niet om U te kwetsen. Onproduktief betekent niet dat uw werk waardevol is. Uw werk is namelijk maatschappelijk zeer noodzakelijk, maar het scheidt niet direct meerwaarde (U maakt immers niks wat verkocht kan worden). U werkt dus niet direct mee aan de creatie van het meerwaardefonds, waaruit U betaald wordt; dat doen de produktieve arbeiders wel.

Uitgaven voor het salaris etc. zijn dus meerwaardedrukkend. Maar er is nog iets: als de arbeiders steeds beter gekwalificeerd zouden worden (steeds langer bijv.), dan zouden ze een hoger loon kunnen eisen. En dan moeten de kapitalisten meer loonkosten betalen, en dat doet de meerwaarde ook weer inkrimpen. Conclusie: het kapitaal heeft er dus enerzijds belang bij dat het onderwijs zo goed mogelijk is afgestemd op de eisen die vanuit de produktiesfeer worden gesteld, en anderzijds moet dit onderwijs zo goedkoop mogelijk worden verwezenlijkt. Alle hervormingen en vernieuwingen die de arbeidskracht efficiënter opleiden tot het vereiste minimum, worden door de bezittende klasse met gejuich binnengehaald.

DE MEESTER WORDT GEKONTROLEERD

Wat betekent dit nu allemaal voor de positie van de leerkracht? Vooreerst dit: overbodig zal hij nooit worden, dat kan niet. Maar als ie vervangen kan worden door bijv. gesloten televisie-circuits, zal men dit niet nalaten.

De leerkracht heeft verder weinig keus. Zijn opleiding wordt verzorgd door de staat. De staat is ook zijn werkgever — direct of indirect. De staat controleert zijn werk, de staat houdt ook een oogje op wat de leerkracht buiten zijn werktijd uitspookt: in dagelijkse omgang en politiek gedrag dient hij een voorbeeld voor zijn pupillen te zijn. Bovendien: de staat betaalt zijn salaris. De staat verzorgt zijn oude dag. De staat garandeert een gunstige ontslagregeling — hoewel hij vogelvrij is, wanneer zijn vaste aanstelling nog niet is afgelopen.

De staat bindt de leraren ideologisch en materieel met handen en voeten. En dat blijft tussen twee haakjes een rare zaak: hij wordt immers betaald uit de zakken van de werkende mensen. Die centen worden gebruikt om de leerkracht een maatschappij in stand te laten houden, die diezelfde werkende mensen uitbuit. De werkende klasse betaalt de leerkracht om zich vervolgens door hem te laten bedonderen, want — bijna — alles wat zij leert is tegen haar belang.

Nog eerst even dit: wij willen niet fungeren als een groepje rampen- en leedaanzeggers. Wij betogen niet dat de kapitaalbezitters iedereen aan een touwtje naar hun pijpen kunnen laten dansen. In de eerste plaats heeft de onderdrukte klasse van loonafhankelijken niet altijd alles met zich laten doen. Ze hebben zich georganiseerd en zich verzet. Eén van hun eisen was rond 1890: algemene leerplicht tot 12 jaar.

Want aan het bij elkaar brengen van alle kinde-

ren (dus ook alle kinderen van de arbeidersklasse) zit ook een enorm voordeel voor die klasse: het leren van een vak maakt ze sterk in het (loon)gevecht met de kapitalisten, en binnen dat leren kan ook geleerd worden hoe de klassemaatschappij in elkaar zit, en dat maakt de arbeiders van straks ook sterker voor de strijd. En het naar voren halen van juist die aspecten van het onderwijs is de opdracht van dit krantje en de voorstelling waar het bij aansluit. In deze volgorde: eerst weten hoe het in mekaar zit, en vervolgens beter kunnen weten hoe het daarom moet veranderen, op die en die manier.

WACHT NIET OP UW ONTSLAG

We hebben gezien dat de loonafhankelijkheid van de leerkracht, allerlei andere bindingen met zich meebrengt aan de staat, en daarmee aan heersende machtsbelangen. Daarvoor heeft de heersende klasse een tegenprestatie toegestaan: de positie van de leerkrachten was over het algemeen „crisis-vrij”: in periode van ernstige economische crises was hij — in tegenstelling tot andere onproduktieve arbeiders, zoals kantoorbedienden — veel minder kwetsbaar. Dat bevorderde het standsbewustzijn, dat zich afkeerde van de werkende klasse. Bovendien werd daarbovenop nog eens bewerkt, dat de volksonderwijzers zich vooral spiegelden aan de leraren in de „hogere” onderwijsvormen, zodat ze helemaal opgroeiden in de ideologie van „likken naar boven, trappen naar beneden”.

Toch gaan ook die dingen in ons neo-kapitalisme voorbij. Op een goeie dag, die niet zóver meer weg ligt van het moment van nu, zal ook de leerkracht zijn bevoorrechte positie kwijt zijn, zal hij afvloeien. Zal hij zich dan zijn eigen (klasse-)positie en zijn eigen (klasse)belang realiseren? Wij denken dat U niet op uw klassebewustzijn hoeft te wachten tot uw ontslagbrief in de bus ligt (dat's trouwens ook al geen garantie). Studie over het onderwijs en discussies met anderen daarover kunnen mensen heel wat verder brengen. De gebondenheid aan de staat hoeft daarin helemaal niet fataal te zijn. Ook binnen die gebondenheid kunt U het inzicht verwerven wie er nou eigenlijk rijker wordt van dat fraaie onderwijssysteem waarin U werkt.

AAN DE LIJN

als de onderwijzer niet doet wat er van hem verwacht wordt,

Laten we'm vallen, want als we dat niet doen

dan laten zij óns vallen.

Iedere leerling van de Pedagogische Akademie wil graag werken met kinderen. Iedere jonge onderwijzer popelt van ongeduld om met de kinderen op de lagere school te starten. En dat niet alleen. Ze willen het in ieder geval beter doen dan het hiervoor gebeurde. En de meeste oudere onderwijzers weten donders goed wat ze daarmee bedoelen: zo zijn zij immers ook begonnen, toen. Maar nu weten ze wel beter, of ze denken dat te weten. Ze kennen immers de „praktijk”. De praktijk dat betekent: ouders die je je kop gekkeuren over hun kind en die voortdurend op het punt lijken te staan naar je diploma te vragen; en ook ouders die je nooit voor het onderwijs kunt interesseren, ook al sleep je ze er met hun haren heen. De praktijk betekent ook dat de inspecteur die komt controleren of je wel aan het lesrooster houdt. De praktijk betekent je kapot werken en daarnaast al je vrije tijd op soepelen, als je eens wat anders wilt organiseren. Dat wil zeggen: de vrije tijd die er over blijft na aftrek van bijscholing, cursussen en ouderavonden. Toch is die praktijk minder een noodlot dan het vaak lijkt. Als je nou bijvoorbeeld eens met andere collega's ervaringen zou kunnen uitwisselen over die praktijk in de klas, dan zou het opzetten van al dan niet incidentele alternatieven al heel wat minder moeite kosten. Dan zou je van collega die- en- die kunnen horen, hoe die heeft geprobeerd — en met niet gering succes — de ou-

ders te betrekken bij het onderwijs. En een andere collega vertelt je iets over een andere manier van omgaan en werken met kinderen. En van een bepaalde school zie je dan het materiaal voor een beroepsproject, dat ze in 4, 5 en 6 hebben uitgevoerd. Enzovoorts. Daarmee zijn de problemen niet opgelost. Want met projectjes en bloemen in de klas krijg je geen kleinere klassen, geen ambulante hoofden, geen middenschool en niet meer geld voor leermiddelen. Massale druk van zeer veel georganiseerde onderwijzers tegelijk, eisen die door veel mensen ondersteund worden, die dingen zullen pas de stappen uitmaken naar een werkelijk verbeterd onderwijs. Voor de verbetering van de directe (vaak: materiële) belangen van het onderwijs moeten de onderwijzers zich organiseren, net zoals vele loonafhankelijken doen. In de onderwijsvakbonden. Maar waar knokken we dan voor in die bonden: voor beter onderwijs alleen? Kan dat onderwijs werkelijk verbeteren zoals we het zouden willen? Waarschijnlijk zal dit alleen werkelijk kunnen, als de maatschappij verandert. Daar kan het onderwijs best een steentje toe bijdragen. Maar de uiteindelijke stoot tot maatschappij-verandering zal niet vanuit het onderwijs komen. Dat is immers een politieke zaak, een zaak van politieke groepen, van politieke organisaties, die het in hun programma hebben staan — en er ook werkelijk iets aan

Geen strijd voor een andere school...

doen — om die maatschappij te veranderen. Een onderwijzer kan — volgens ons — pas werkelijk vechten binnen de onderwijsoppositie als hij (1) in dat onderwijs staat en daar probeert — al dan niet tegen de klippen op — verbetering in de inhoud, de werkvormen en de omgang met de kinderen te realiseren, in gezamenlijke arbeid van team, ouders en leerlingen; (2) als hij, om dit goed te kunnen, in clubs, groepen, organisaties

gaat zitten die dat ook willen, en die daarvoor mensen bij elkaar brengen om te studeren en te werken aan die andere praktijk (bijv. het Socialistisch Onderwijsfront — SOF); (3) als hij in de vakbond voor onderwijzers gaat, om zijn directe belangen te verdedigen; en (4) als hij deelneemt aan activiteiten van een politieke organisatie, die aan fundamentele verandering van de maatschappij werkt. Daar gaan we nog wat verder op in.

ONDERWIJSVERZET START IN DE KLAS

De onderwijzer die de maatschappij wil veranderen en daarmee het onderwijs, werkt nu in het onderwijs. En da's misschien wel een heel probleem, want het onderwijs waarin hij werkt heeft tot doel die maatschappij-verandering die hij voorstaat, tegen te houden. Daarom kan hij niet anders dan ook in dat onderwijs waarin hij nu werkt te gaan veranderen. Niet in dat alleen, daar hebben we het al over gehad, en we komen er nog op terug. Maar nu even eerst: wat betekenen die concrete veranderingen dan wel? Kinderen moeten inzicht krijgen in de maatschappij. Daar zullen heel wat mensen het mee eens zijn. Ook onze veranderings-beluste onderwijzer. Maar hij ziet dat zo: als kinderen later ook in die maatschappij bewust moeten gaan ingrijpen, om haar te veranderen, moeten ze wel weten hoe ie in mekaar zit.

op basis waarvan dat goed zou kunnen gebeuren als volgt: — Een consensus onder de leerkrachten ten aanzien van de doelstellingen en de strategieën om ouders bij het onderwijs te betrekken, is een voorwaarde om ouderparticipatie mogelijk te maken. Sanering van het onderwijzersteam zal vaak onvermijdelijk zijn. — Een voorwaarde voor ouderparticipatie is het zien van de mogelijkheden van handarbeiders eigen bestaan en dienstverlenende instanties (gezinszorg, buurtwerk, huisvesting, bijstand) te veranderen. Het op de hoogte zijn van het taalgebruik, sociaal-cultureel leefpatroon, economische verhoudingen en attitudes vergroot het inzicht in de mogelijkheden die deze mensen hebben. Een voorwaarde voor ouderparticipatie is dat de leerkrachten ouders capabel achten om het onderwijs aan hun kinderen mee te begeleiden. Dit veronderstelt een bereidheid tot relativisering van hun eigen deskundigheid. — Wanneer leerkrachten zich solidair tonen met de ouders zoals bij dreigende sanering, wegvallen van dienstverlenende instanties en buurtacties en de ouders daadwerkelijk helpen bij het oplossen van hun problemen, bevordert dit het proces van ouderparticipatie. — Een school die in een handarbeidersbuurt wil uitgroeien tot een gemeenschapscentrum, heeft als voorwaarde nodig een team van leerkrachten dat inziet dat een school meer is dan een onderwijscentrum en zich daadwerkelijk inzet voor buitenschoolse activiteiten.

En wat gaan we dan doen met kinderen in de klas? Steeds moet worden uitgegaan van de eigen situatie. Pas als een kind deze natuurlijke bron kent kan het tot abstractie komen. Hoe kan het, als het nooit in het centrum van de stad kwam, nooit een kinderboerderij zag, nooit in Amsterdam was, wel de kaart van Nederland en Europa leren? Een onderwerp als het ontstaan van de eigen buurt draagt meer bij tot de beleving van de tijd dan uit het hoofd leren van jaartallen uit vervlogen tijden. Onderwerpen als arbeiders, kolonisatie, de derde wereld moeten uiteraard aan de orde komen. Maar dan wel gekoppeld aan een actuele zaak als een arbeidersstaking (misschien doet vader wel mee, kom je vanzelf op de vakbeweging), het bejaardenprobleem (naast de deur!). En rekenen, dat is niet alleen sommetjes maken. Rekenen is ontdekken hoeveel huizen er leeg staan in de buurt, het verschil weten tussen wat je verdient en wat je nodig hebt, tussen wat „schoon” is en wat „vuil”. Dat is het abstraheren van geld, dat in eerste instantie alleen de poen in je loonzakje is. Het gaat erom dat het onderwijs de mensen zelf hun be-

hoeften laat bepalen en leert bepalen en hen helpt zich bewust te worden van het feit dat ter realisering van deze behoeften organisatie en strijd belangrijke dingen zijn. Dat betekent dat je vanuit de school de ouders niet twee keer per jaar tijdens een massale vergadering moet informeren over de gang van zaken op school; geen elite-clubje van leerkrachten en ouders moet formeren om een documentatiecentrum op te zetten of een schoolfeestje te organiseren, maar dat alle ouders direct geconfronteerd worden met het onderwijs in de klas(sen) waar hun kinderen zitten en vandaaruit gaan discussiëren en meehelpen om inhoud en organisatie van het onderwijs af te stemmen op de directe lokale gemeenschap die de school voedt.

Zo'n ouderparticipatie op basis van onderwijs per klas kan slechts een zinvolle zaak zijn als het onderwijs direct is afgestemd op de problemen in de woon- en werksituatie waar de ouders over kunnen meepraten. Eerst dan zullen ouders geïnteresseerd zijn voor de inhoud van het onderwijs en is ouderparticipatie ook werkelijk participatie vanuit de basis, van onder op.

En dat dit geen loos gebazel is, bewijst een onderwijzer van een lagere school in Leiden in een brochure die hij over zijn school heeft geschreven. Hij somt daarin op, hoe ze op zijn school proberen samen — leerlingen, leerkrachten en ouders — iets te doen tegen die wanhopig makende barrières, die door sociologen en andere wetenschappelijke kuiven onder het kopje „sociaal milieu en onderwijs” plegen te worden behandeld.

1. In de eerste plaats helpen ouders intensief mee aan de school. Jawel, ze doen ook praktische klussen, en da's hard nodig ook daar, want het gebouw is niet best en het bestuur is karig met de centen. Maar naast die praktische werkjes — erg gezellig trouwens — doen ze ook mee — waar dat kan — aan het onderwijsprogramma.
2. Door projecten over de gehele school (onder-

werpen als „Wonen in Leiden”, „Werken in Leiden”) wordt de leerstof toegespitst op de problematiek van de buurt. De verschillende facetten worden met de kinderen doorgepraat. Het team krijgt extra informatie. 3. Sinds het lopende schooljaar is voor de bovenbouw (klas 4/5/6) de „Weekmethode” van start gegaan, een experiment om grote stukken van de leerstof te brengen vanuit en naar aanleiding van actuele zaken die in de belangstelling liggen van de kinderen. Vaak zijn de onderwerpen buurtgebonden. Studenten en straks ook ouders voeren de redactie van de Weekmethode en leiden de productie. Een lid van het team is coördinator. 4. Ongeveer hetzelfde is te vertellen over de Weekkrant voor de onderbouw, maar deze is minder methodisch van opzet en wordt derhalve veel meer naast de bestaande methodes gebruikt. De Weekmethode is nu nog niet, maar zal in de toekomst wel voor een deel methode-vervangend moeten werken. 5. Voor allen die werken op onze school worden „studie/gezelligheidsavonden” gehouden, waarop team, ouders en studenten van universiteit en pedagogische academie het eigen onderwijs en facetten daarvan bespreken. 6. Hoewel niet systematisch wordt door teamleden voortdurend aan huisbezoek gedaan. Dit om snel evt. problemen op te lossen en om de teamleden een goed inzicht te laten krijgen in de dagelijkse leefwereld van het kind.

Tot zover de Leidse onderwijzer. Nog twee opmerkingen over die praktijk tot slot. Inhoudelijke veranderingen van het lesprogramma kunnen nooit serieus worden genomen, wanneer ze ook niet gepaard gaan met een verandering verhouding leerkracht-kind, met andere verhoudingen, met andere werkvormen. In de verhouding tot het kind zal de veranderingsbeluste onderwijzer — om het zo maar eens te stellen — moeten vooruitlopen op verhoudingen tussen mensen die hij wenst op te bouwen in een economisch anders gestructureerde maatschappij. Tweede slotopmerking betreft het leerkrachten-team. Samen zullen ze er aan moeten gaan staan, anders lukt het nooit veranderingen een zekere basis van continuïteit te geven. Bovendien zullen de leerkrachten zich moeten informeren over andere ervaringen en vooral ook over de achtergronden van hun veranderingen in het onderwijs. Een onderwijzer zei daar het volgende over: Op school — samen met de andere leerkrachten kan er natuurlijk ook een heleboel gebeuren: een bijeenkomst om te praten over hoe het onderwijs uit kan gaan van de directe omgeving en welke informatie voor de verschillende klassen noodzakelijk is, kan een uitstekende discussie opleveren bijvoorbeeld over de traditionele inhoud van de onderwijsleerboekjes. En daarmee zijn we dan meteen beland bij het volgende aspect van oppositionele activiteiten in het onderwijs: het georganiseerde continue gesprek over de praktijkverandering en de achtergronden daarvan. Daarover op de volgende pagina meer.

Een onderwijzer zei er eens over: „De school zal daarom moeten meewerken aan het bewustwordingsproces van de kinderen en vanuit het onderwijs klassenbewustzijn en solidariteit helpen ontwikkelen.” Een andere onderwijzer drukte het zo uit: „Wij moeten vechten voor een inzicht in de toekomst waardoor de kinderen straks kunnen vechten voor hun toekomst.” De grote socialistische pedagoog Edwin Hoernle zei het zo: „Ons onderwijs is geen boekenwijsheid, maar eerst en vooral: leren waarnemen! En wat ligt voor het proletarische kind meer voor de hand dan het bekijken van de sociale tegenstellingen, de klassenstrijd, waarin het zelf verward is. Waarnemen op grond van eigen ervaringen.”

Dat veronderstelt toch nogal wat. Laten we eens nagaan onder welke voorwaarden dat zou kunnen. Je komt dan al snel tot voorwaarden die iets te maken hebben met de werkverhoudingen tussen de leerkrachten onderling (het „team”), en met de manier waarop de school haar deuren open stelt en actief belangstelling heeft voor de problemen in de buurt en omgeving, problemen m.b.t. de woon- en werksituatie van de ouders van kinderen dus. Mannen van het Groningse Instituut voor Onderwijskunde zijn eens een poosje wezen kijken en praten op de fameuse Elberts-school in Zwolle, de eerste school die in het nieuws kwam door een verregaande vorm van ouderparticipatie. Ze formuleerden de voorwaarden

.. zonder strijd voor een andere maatschappij

JE KUNT NIET UITLEGGEN WAT JE ZELF NIET SNAPT

Alleen is maar alleen, zelfs als er een heel team achter je staat. Bovendien heeft de individuele veranderings-beluste onderwijzer voortdurend het idee dat hij van de grond af aan alles moet opbouwen, terwijl misschien elders veel onderwijzers hetzelfde denken... en doen. Daar komt nog bij: als je steeds maar denkt, praat en handelt vanuit en over die praktijk in de eigen klas, de eigen school, dan is dat een grote beperking: de praktijk als heilig kalf, en op een gegeven ogenblik nergens anders meer over praten dan over die praktijk. Waar we hier op willen wijzen is nou juist, dat er buiten die nauwe grenzen van de schoolpraktijk ontzettend veel gebeurt, waarover onderwijsgevers kunnen praten en studeren,

om zelf in de praktijk en in hun verzet tegen de bestaande praktijk realistisch te worden. Er bestaan vandaag de dag veel groepen waarbinnen mensen uit dat onderwijs die dingen doen. Maar kijk uit: veel van die groepen zijn modeverschijnselen. Immers, iedere rechtgeaarde „progressief” bemoeit zich tegenwoordig met het onderwijs, al was het alleen maar met dat van zijn eigen kinderen. De groepjes die daaruit vaak ontstaan bedoelen nou niet bepaald fundamentele kritiek te leveren en georganiseerde verandering te stimuleren. Een organisatie waarbinnen men dat wel probeert is bijv. het **Socialistisch Onderwijsfront (SOF)**, die met haar activiteiten „een bijdrage wil leveren aan het ontstaan van een so-

DE BONDEN IN DE SLAG VOOR BETERE WERKVOORWAARDEN

We hebben het al gezegd: onderwijskrachten kunnen nog zo hard proberen het onderwijs te veranderen binnen de bestaande beperkingen en ze kunnen nog zo goed weten hoe het allemaal in elkaar steekt en hoe het allemaal zou moeten, maar als ze 47 kinderen in de klas hebben zitten, of als ze als hoofd van een school naast die vier-en-eenhalve dag les ook nog eens de hele berg administratie voor de hele school moeten doen, of

onderwijs, betekent het massaal stellen van eisen, geruggesteund door druk van massa's georganiseerde onderwijzers. Eisen aan de staatsapparaten, eisen aan besturen, eisen aan verenigingen van ondernemers. Wanneer het SOF of de onderwijswinkel Zwaag die eisen stellen, zal dat weinig indruk maken. Wanneer sterke en grote onderwijsbonden massaal druk uitoefenen op bijv. de landelijke regering, dan zal dat zijn werking zeker niet missen. Lid zijn van een van die onderwijsvakbonden is daarom een onverbreekelijk onderdeel van het meedoen in de Nederlandse onderwijsoppositie.

Denk overigens niet dat het in die bonden allemaal goed en ei is — democratie is daar vaak een weinig geliefd begrip en de scheiding tussen topbestuur en basis-leden is tamelijk stringent. Daarom bedoelen we met dat lidmaatschap natuurlijk wel een actieve participatie in bondsactiviteiten: districtsvergaderingen bezoeken, meedoen in werkgroepen van bepaalde secties, en op landelijke vergaderingen en meetings komen om daar — wellicht als district of als team(s) een belangrijke inbreng te hebben. Voor de bescherming van de eigen rechtspositie is het lidmaatschap van de bond trouwens meer dan nodig. We hebben in Nederland veel lerarenorganisaties voor het voortgezet onderwijs en drie onderwijzers-vakbonden: de **Algemene Bond van Onderwijzend Personeel (ABOP)**, Herengracht 56, Amsterdam), de **Katholieke Onderwijzers Vereniging (KOV)**, Koninginnegracht 70-71, Den Haag, tel. 070-659800) en de **Protestants Christelijke Onderwijzers Bond (PCOB)**, Badhuisweg 139, Den Haag, tel. 070-541100). En onthou goed: iedereen is vrij om in de bond te gaan van zijn persoonlijke keuze. Niemand kan in een bepaalde bond gedwongen worden.

als ze gewoon het onderwijs uitgenikkert worden omdat ze zgn. „te ver” zijn gegaan, dan staat de betreffende leerkracht wel mooi in de kou met zijn alternatieve plannen vanuit zijn kritische onderwijsoppositie.

Daarom: strijd voor een (ook) materieel beter

ALS DE SCHOOL IS VERANDERD, IS DE MAATSCHAPPIJ DAT NOG NIET

Maar zolang het kapitalisme blijft voortbestaan, zolang datzelfde kapitalisme eisen zal stellen aan het onderwijs en zolang het — wanneer aan die eisen niet wordt voldaan — met harde hand en met harde munt zal terugslaan, zolang zullen de onderwijsvakbonden uiteindelijk in het stof bijten, als er niet naar verbreding van de strijd wordt gezocht. Ook al zou de strijdbaarheid van leerkrachten zo toenemen dat tot grote onderwijsstakingen overgegaan zou worden, dan nog zal men geconfronteerd worden met het keiharde feit, dat de school de maatschappij niet kan veranderen.

Het veranderen van die samenleving — bedoeld als het omverwerpen van het kapitalisme — is immers een politieke zaak; bedoeld wordt — dat reikt verder dan onderwijsbelangen alleen, daar is een verbinding van diverse anti-kapitalistische krachten voor nodig, vooral met de krachten van de georganiseerde werkende mensen in de productie-sfeer.

Da's overigens makkelijker gezegd dan gedaan. Er zullen immers mensen zijn die zeggen dat die verandering moet gebeuren **buiten het parlement om**, in politieke organisaties die hun ongelof in de lege dop van het parlement omzetten in de zelf-organisatie van mensen aan de basis. Tot die organisaties behoren bijvoorbeeld de **Kommunistische Eenheidsbeweging Nederland (KEN)**, de **Socialistische Partij (SP)**, de verschillende marxistisch-leninistische groepen (ML-groepen), de **Kommunistenbond Proletarisch Links (PL)** en de verschillende organisaties van anarchisten, anar-

cho-syndicalisten en raden-communisten. Anderen geloven wel in de **verovering van de macht via het parlementaire systeem** (Tweede Kamer, gemeenteraden etc.) en stappen in politieke partijen ter linkerzij, zoals D'66, PvdA, PPR, PSP en CPN. Die keuze vóór de „parlementaire” weg kan overigens ook uit andere overwegingen zijn: bijv. om het parlement te gebruiken als een politieke tribune, om informatie te krijgen of om lokale onderwijsbelangen in besluiten tot uitdrukking te laten komen.

cialistische samenleving”. Het SOF formeert groepen rond praktijkthema's („Onderwijsprojecten tegen het kapitalisme”), maar ook rond studieprojecten en scholingsbijeenkomsten. Regelmatig komen ze met zeer informatieve en leerzame brochures op de markt. Zo hebben ze een informatieboekje, waarin uitgebreid staat wat ze doen (aanvragen bij SOF-literatuurcentrale, Javastr. 33, Nijmegen); je kunt je ook aanmelden als lid (Sof, Ooysebandijk 16, Ooy bij Nijmegen). In Amsterdam is de organisatie van de **Kritiese Leraren Amsterdam** op een vergelijkbare manier bezig, alleen iets pragmatischer op de praktijk gericht (KLA, Kloveniersburgwal 61, Amsterdam). Verder kom je op veel plaatsen zgn. **onderwijs-winkels** tegen, waar ze — naast documentatie — ook groepen bijeen brengen van mensen die geïnteresseerd zijn in onderwijsproblemen.

En hoe staat het met de opleidingen?

Veel is er de afgelopen jaren gezegd en geschreven over de opleidingen voor onderwijzers. De pedagogische academie hoort — ondanks de naamsverandering — desondanks toch nog steeds tot een der meest autoritaire en schoolse opleidingen die er binnen het zgn. Hoger Beroepsonderwijs bestaan. De conflicten van het eind der jaren zestig (Amsterdam, Beverwijk, Schijndel) kregen nauwelijks een goed georganiseerd follow-up. Ondanks het feit dat ze het zelfbewustzijn van de kwekelingen versterkten, leidden ze uiteindelijk toch tot verdere kanalisering van de democratisering (academieraden, vaksecties, etc.) en tot een strakker keurslijf voor de opleiding zelf (herstructurering, Lochemse werkgroep, didactische analyse). Veel studenten willen anders. Dat ontdekken ze echter vaak pas in het derde jaar. En dan hebben ze geen tijd meer voor het aankijken van die veranderingen binnen de opleiding, vooral door de niet malse examen-eisen en door het feit dat ze dan alweer bijna van de opleiding af zijn.

Op verschillende academies echter zijn studenten, die Langeveld, Hadderingh en Lamain, Perquin en Parreren beu zijn, zichzelf gaan organiseren in kleine groepen, om regelmatig bij elkaar te komen, samen te studeren, ook op andere dingen dan die van de opleiding, en om voorstellen te doen aan docenten en directie. Wordt er op die voorstellen niet ingegaan, dan roepen ze vaak algemene vergaderingen bijeen en organiseren stakingen.

Op enkele plaatsen (regio Utrecht, regio Rotterdam) is men overgegaan tot het bundelen van die verschillende groepen van de verschillende academies in **Inter-Pedagogische Akademiegroepen**. De IPA-groep uit Utrecht heeft zijn administratief centrum in de Kargadoor, Oude Gracht 36, Utrecht. Ze geven ook een goed krantje uit. Een landelijke organisatie van studenten op pedagogische academies is er helaas nog niet.

PS — Hoe vaak gebeurt het niet dat je als student voorstellen wilt doen om de lessen te veranderen. Of dat je als studentengroep in de vaksectie voorstelt andere zaken te behandelen onder bijv. pedagogiek. Wel, vaak wordt zo'n voorstel getorpedeerd met de open deur „Tja, dat zou heel aardig zijn maar... het mag niet van de wet. Daarvoor moet je in Den Haag zijn.” Laat je niet om de tuin leiden. Vaak staat het helemaal niet in de wet. Schaf daarom het wetboek gewoon aan: „het blauwe boekje” met het **Kweekschoolbesluit** (laatste bijgewerkte druk uit 1972) is voor iets meer dan een piek te krijgen bij de Staatsuitgeverij, Chr. Plantijnstraat, Den Haag).

Wat te lezen

De markt voor onderwijsboeken gaat elk jaar weer zwaarder van een hele berg onzin. Er wordt wat afgekleet en afgemerd over het onderwijs! De benadering die wij in dit krantje en in de gelijknamige voorstelling van Proloog hebben gehanteerd is op die markt nou niet bepaald populair en komt in die veelheid van boeken daarom niet al te veelvuldig voor. Wij willen een paar plekken waar je er wel iets over kunt vinden, in deze kolom aanwijzen.

Waar kan men nou bijvoorbeeld iets vinden over die geschiedenis van het onderwijs. Sla er Idenburg's **Schets van het Nederlandse schoolwezen** maar eens op na; daar staat veel in over de wetten en maatregelen m.b.t. het onderwijs in de 19de eeuw, en de gevolgen daarvan in de 20ste. Het boek is uitgegeven bij Wolters. Iets minder pretentief, maar wel leuk en informatief is het boekje **Meester, welbedankt** van de ras-verteller Wilkeshuys (uitgegeven bij Sijthoff in Leiden, maar wel uitverkocht). En ook: **Daantje zou naar school toe gaan**, de geschiedenis van het Nederlandse volksonderwijs in een klein Zwart Beertje. Het probleem van deze boeken is, dat ze of een wetenschappelijke pretentie hebben, of te anecdotisch zijn. Een beetje serieuzer wordt het als we Brugmans boek **De arbeidende klasse in Nederland in de 19de eeuw (1813-1870)** bekijken. De man is weliswaar geen socialist, maar het boekje (Aula-pocket 13) is wel zeer informatief.

Wel een socialist was Edwin Hoernle. Hij schreef een boeiend stuk geschiedenis van het opvoedkundig denken, in voortdurende relatie met de geschiedenis van hoe de mensen werken en produceren, in het boek **Problemen van de proletarische opvoeding**, dat door de Socialistische Uitgeverij Nijmegen (SUN) werd uitgebracht als SUN-schrift 35. Diezelfde uitgever bracht nog twee historische publikaties, die van belang zijn voor de studie van specifiek Nederlandse situaties: Henriette Roland-Holst's boek **Kapitaal en arbeid in Nederland** (twee delen) en **Van armenzorg tot welzijns-werk** (werktuig in stencilvorm). Het in dit krantje al uitgebreid behandelde SOF heeft ook in dit verband aardige publikaties uitgebracht; nemen we bijvoorbeeld hun driedelige boekwerkje **School en maatschappij** — deel 1 over onderwijs en economie, deel 2 over het voortgezet onderwijs en de positie van de leerkracht, en deel 3 over onderwijsverzet.

Hoe in het verleden en nu nog gedacht werd en wordt over de plaats van het onderwijs in een fundamenteel veranderde (socialistische) maatschappij, daarover zijn vele kasten boeken volgeschreven. Helaas bijna allemaal buiten het Nederlandse taalgebied. Daarom noemen we drie Nederlandse uitgaven:

- * Jacq. Meerman (red.), **Socialistische opvoeding**, Van Gennep
- * P. Klinkenberg, **Socialistische opvoedings- en onderwijs-denkbelden**, SUN
- * Gotthold Krapp, **Marx en Engels over de verbinding van onderwijs met produktieve arbeid**, SUN (oorspronkelijk Duitse uitgave).

De politieke economie van het onderwijs is voor Nederland nog een betrekkelijk onontgonnen gebied. Naast het boekje **School en maatschappij 1** van het SOF, wijzen we op een (lastig) artikel in twee boeken:

- * Freerk Huiskens, **Aantekeningen over de klassepositie van de pedagogische intelligentia**, in: **Te elfder ure**, 1973 nr.1.
- * Bij de SUN — waar ook **Te elfder ure** wordt gedrukt — komt binnenkort een bundel uit met materiaal over politieke economie van het onderwijs, bij elkaar geschreven door Huiskens en Altvater.
- * Loek Zonneveld (redactie), **De school in het kapitalisme**, Van Gennep. Het uitgebreide nawoord gaat in op de Nederlandse onderwijssituatie van dit moment en de hervormingen die daar plaatsvinden.

En dan die hele onderwijspraktijk. Het materiaal dat in „alternatieve” vorm wordt gedrukt en voor de onderwijzman en -vrouw die het echt anders willen best bruikbaar is, stroomt in astronomische hoeveelheden de ondergrondse onderwijspersen af. We doen een hele grove greep.

Wij zijn bescheiden, dus we beginnen bij onszelf. Proloog heeft bij haar produktie **Neus & Ko** op zoek naar het **verzwegen nieuws** een uitgebreide begeleidingsmap samengesteld, met veel theoretische, en nog veel meer praktische suggesties voor veranderingen in de klas. In die map bevinden zich veel adreslijsten en opgaven van „ander” materiaal.

Verder is er projectonderwijs-materiaal van de **Kritiese Leraren Amsterdam** en het SOF (adressen elders); er zijn andere **kinderboekjes** met uitgebreide werk-toelichtingen voor de leerkrachten bij **Sjaloom** (bijv. het zeer goede **Jam van Ilona**). Het adres van Sjaloom is tussen twee haakjes De Vork 3 in Odijk.

De hoeveelheid derde-wereld-project-mappen is nauwelijks meer te overzien. Redelijke overzichten van het materiaal dat op dat gebied verschijnt levert het **Inter Kerkelijk Vredesberaad**, Parkweg 25a, Voorburg.

Bij de derde-wereld-groepen schiet ons in ieder geval nog één goeie te binnen: **Stichting Jongeren Informatie Derde Wereld (SIJD)**. Adres: Harmoniehof 2511, Amsterdam. Een permanente leerboekverzameling vinden we in het **Algemeen Pedagogisch Studiecentrum**, Buitenveldertselaan 106, Amsterdam.

Twee opmerkingen nog tot slot: over ouders in de school is een goed artikel en een goed boekje beschikbaar, dat we er even uitpikken.

Het artikel is van Peter van den Hoven in het september-nummer 1973 van **Jeugd en Samenleving**. Het heet: **Ouderparticipatie: van onder op** en het verscheen in afleveringen ook in het tijdschrift **Jeugd in School en Wereld**.

Het boekje is: **Meester, mag de deur eruit?**, een VPRO-brochure (Postbus 11, Hilversum).

De **Documentatie en Informatie Centrale** (kortweg DIC) in Amersfoort overweegt een aantal mappen samen te stellen over onderwijs. In de gaten houden dus (Kon. Wilhelminalaan 17).

Nog één slotsuggestie. Er zijn tijdschriften die niet onzinnig zijn om af en toe eens even door te kijken. Natuurlijk is het goed om ook de behoudende tijdschriften door te neuzen, maar daar gaat het ons nu even niet om. We noemen hier alleen de min of meer progressieve.

- * **Jeugd in School en Wereld** — Uitg. Zwijssen, Tilburg.
- * **Jeugd en Samenleving** — Mafjebaan 13, Utrecht.
- * **Vernieuwing van opvoeding, onderwijs en maatschappij**. Postbus 13, Purmerend.
- * **Te elfder ure**, SUN, Nijmegen.
- * Af en toe de schriftelijke babbels van het ministerie in hun blad **Uitleg** in de gaten houden is overigens ook nooit weg.
- * En voor de doordouwers met kennis van het Duits bevelen we aan: **Betrifft: Erziehung**, Verlag Beltz Basel, Postfach 4002, Basel.